

De confraries i gerretes: dues realitats històriques a l'*Spill* de Jaume Roig

ANNA ISABEL PEIRATS

Universitat de València

La interpretació d'un text literari de to polifacètic i enciclopèdic com l'*Spill* de Jaume Roig descobreix als ulls del crític tot un seguit d'enigmes de lectura, que en més d'una ocasió poden aduir confusions, a l'hora d'elegir la puntuació més escaient dels versos; sobretot, per la distribució versal en noves rimades migpartides, on ben sovint és sacrificada la disposició sintàctica oracional, al servei de les elisions de termes claus que constitueixen un entrebanc per a la correcta intel·ligibilitat del conjunt.

De més a més, i des del vessant temàtic, en aquestes pàgines ens referirem a un error de lectura, repetit per la tradició crítica, de dues realitats històriques de la vida religiosa valenciana: la *Confraria de la Seu* i l'*Orde de la Gerra*.

«A la sens par
Verge.chcel.lent,
de Déu potent
mare, Maria,
no m'estaria,
devotament,
atentament,
no pas cuytat, [f. 117r]
majoritat
dir cascun dia.
Sa confraria
de la Seu, gran,
tostemps que van

a soterrar
he a honrar
ses professons,
misses, sermons,
servixch quant puch.
Sa stola duch,
del rey empresa,
als pits bé stesa.
blanca.b gerreta
o terraceta.
ab flor de llir»

(vv. 16024-16047)

Som a la quarta part i darrera del *Llibre IV* de l'*Spill* (vv. 16024-16247) en què el jo líric, camuflat des de la disfressa autobiogràfica, disposa uns versos

d'exaltació de les excel·lències de la Verge. Aquest discurs de mariolatría o hiperdulia, a mode d'*Introductio Tematis* arriba a la *dilatatio* en els versos següents, on el protagonista, renovellat pel somni profètic de la *Lliçó del savi Salamó*, presenta les vivències quotidianes com a *exemplum ad imitandum*, amb pretensions persuassives en el receptor, a qui presenta una vida al servei de les obres espirituals.

Els 14 versos següents es distribueixen en dues seccions temàtiques, marcades per la forma paral·lelística i repetició anafòrica de la forma del possessiu: «Sa confraria» (v. 16034) / «Sa stola duch» (v. 16042). Entre ambdues micro-seqüències, el subjecte líric es refereix a dos àmbits temàtics diferents. Per aquest motiu, després del v.16041 «sevixch quant puch» i el v.16042 «Sa stola duch» no haurem de puntuar amb un punt i coma, l'elecció compartida per la tradició crítica, sinó prendre l'opció per un punt gràfic, donat que s'hi al·ludeix a dues agrupacions de vivència mariana, coetània a la València de Roig.

Anirem per parts: en el *bloc I* (vv. 16034-16041) el jo líric es confessa militant en la Confraria «gran»¹ de la Seu. Aquesta confraria, anomenada del «Miracle² o de la Seu» (Chabás, 1997: 136) es va fundar el 20 d'abril del 1362 (Teixidor, 1895: 347) i tenia com a principal motivació l'hospitalitat dels pobres sacerdots malalts³, per ministrar-los els sants sagraments i soterrar-los amb dignitat sacerdotal (*ibid.*). En els *capítols, ordinations e obligations de la loable confraria de la Verge Maria, apellada de la Insigne Seu de València* (Arx. Cat., *Sign.* 311) del 1434 es mostren les obligacions, indulgències i gràcies que hi atenyen i guanyen els confreres. En primer lloc es fa referència a la fundació de la primera confraria sota la invocació de la Verge Maria de la Seu, pel llavors bisbe de València, Vidal de Blanes⁴, que va atorgar «quaranta dies

¹ Aquest adjectiu de «gran» fa referència al fet que, encara que es documenten a l'època altres confraries, com la dels Desemparats, la de sant Jaume, la de la Santíssima Trinitat o dels Beneficiats, la de sant Pere (Chabás, 1997: 136) la confraria de la Seu era la més important de València i comptava al voltant de 300 confreres.

² Pel que fa al nom de confraria del Miracle, hem de tenir en compte que aquesta confraria venera la imatge de l'Assumpció. La confusió procedeix com a conseqüència dels nombrosos miracles que van tenir lloc en l'advocació d'aquesta imatge, d'ençà del 1556, data en què van començar popularment a designar aquesta imatge com Nostra Senyora del Miracle (Teixidor, 1895: 349) encara que la invocació originària és Nostra Senyora de la Seu, com es fa explícit en el *Llibre de les ordinations de la Confraria i en tots els documents i butlles* de l'època de Roig.

³ El bisbe Jaume d'Aragó, el 1374 va elogiar les virtuts de la Confraria de la Seu amb aquests termes: «Nam Ecclesiam Beatae Mariae sedis nostrae corporali visitatione insigniter honoratis, divinorum solemnia celebrantes; visitatis infirmos, et pauperibus subvenitis; incarcerationatos vero non omittitis consolari; captivos redimere; et mortuos sepelire» (Teixidor, 1895: 348). (veg. també Escolano: «esta cofradía, que llamamos de Ntra.Sra. de la Seo, cuya riqueza es tanta, que basta para eso, y aun para dar muchas limosnas extraordinarias y para mantener un hospital de clérigos pobres», 1878: lib. 5, cap. 19, 530).

⁴ El bisbe Vidal de Blanes, natural de Girona, elet pel Cabild el 23 de juny del 1356, i confirmat per Innocenci VI, va celebrar sínode el 1368, com documenta Villanueva (1902: 50, I). D'aquest sínode no es conserva cap testimoni més que en l'*Arxiu de la Catedral de València* (op. cit.: 73, I).

*de perdó a cascun confrare e confrayessa per cascuna vegada que farà algun acte caritatiu en la dita confraria» (f. 18); el papa Benet de Lluna «ab bulla plumbada atorgà cinch anys e cinch quarentenes de perdó a tots los dits confreres e confrayesses qui seran en la Seu les festes de la Assumpció, de Nadal, Circumcisió, Epiphania, Resurrecció, Ascensió de *corpore Christi*, des de cinquagesma de Nativitat de la nostra Patrona...» (f. 19) i el reverend senyor Roderic de Borja⁵, bisbe de València «e legat a *latere* de nostra sant pare papa Sixto IV e ara sanctíssim papa Alexandre VI, atorgà a tots los qui visitassen e alguna caritat fessen a la casa de la dita sancta confraria en les festivitats de la Assumpció, Nativitat, Purificació, Annuntiatió, per cascuna de les dites festes tres anys e tres quarentenes de perdó» (f. 20).*

D'aquestes constitucions resta ben explícit que el principal benefici espiritual de tots aquells confreres i confrayesses que serviren en la confraria de la Seu era l'assoliment del perdó pels actes fallits⁶. Aquesta natural motivació de garanties assegurades de salvació s'explicita a l'*Spill* uns versos més endavant, que representen la *clausio*, en tant que aplicació pràctica d'un estil diàfan de vida en què el servei a la Verge serà el pont d'unió per arribar al consistori celestial:

«Esperar guos,
ab fe fiant,
qu.ella.judant,
atenyeré
he guanyaré,
après ma mort,
lo segur port
celestial,
perpetual
alt consistori» (vv. 16072-16081).

Com ens acosten els vv. 16036-7 de l'*Spill* les constitucions i normes de la confraria expressaven que era obligació de tots acudir al soterrar de cada confrare: «per la fi e òbit de cascun confrare, és obligat a cascun confrare tota hora que serà demanat venir a la Seu ab lo ciri per entrevenir a la sepultura de son confrare o confrayessa o a la remembrança de aquell» (f. 15) així com també

⁵ Roderic de Borja, elet bisbe pel seu oncle Calixte III el 30 de juny del 1458, va ser primer arquebisbe de València; i nomenat a la *catedra* de sant Pere, va prendre el nom d'Alexandre VI (Villanueva, 1902: 52, 1).

⁶ Dels capítols de les ordinations de la confraria (*Arx.Cat.*, sign.311) d'altra banda, sabem que a més dels beneficis morals que en resultaven de la militància en la confraria, era obligatori el pagament de dous sous, per als eclesiàstics i dotze sous per als lecs (f.3) per la necessitat de la Confraria; a més «haurà de pagar, tot confrare, tant eclesiàstic secular, tretze dinés en cadascuna de les quatre festes de la gloriosa Verge Maria: en la Purificació, Assumpció, Anunciació e Nativitat» (*ibid.*).

era obligació acudir a les primeres vespres, a les misses i sermons, i processons en honor de la Verge (f. 17).

La vinculació directa de Roig a la confraria, a més de llegir-se *inter linia* en el mateix *Spill* es pot explicar pel fet que el monarca Pere IV va manar l'edificació de la Casa de la Confraria amb l'església i l'Hospital, donat que la principal motivació de la confraria era l'hospitalitat dels sacerdots malalts. En la construcció d'aquest hospital van participar les famílies més destacades de la ciutat de València, la de Sorell i la família Roig; i com a senyal d'aquesta gentilesa, van posar sobre les portes els escuts de les susdites famílies (Teixidor, 1895: 349).

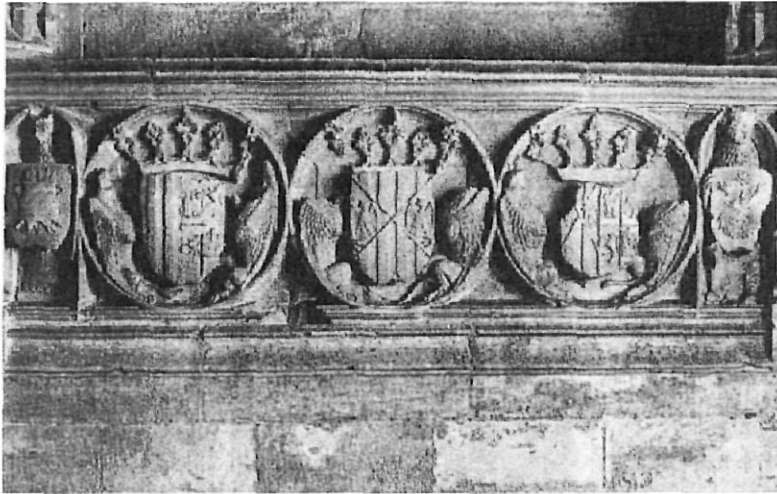
El *bloc II* (vv. 16042-16047) presenta uns versos que han sigut interpretats com una simple continuació dels anteriors. D'aquesta manera, la insígnia de la gerreta o terraceta (v. 16045-6) seria l'atribut propi de la Confraria de la Seu (Chabás, 1905: 344). Però, donat que l'advocació pròpia dels confreres de la Seu era la Verge de l'Assumpció i en cap dels documents de constitució de la confraria no consta cap simbologia, hem de suposar ja des del començament que aquests versos al·ludeixen a dues ordes diferents. En concret, i a partir del v. 16043 «del rey empresa» ens fa pensar en l'atribut propi de l'Orde de la Gerra o del Griu, fundada el 1413 per Ferran d'Antequera, anomenada així perquè la divisa consistia en una gerra d'assutzenes o lliris⁷ ressaltada d'un griu (Miquel i Planas⁸, 1929: 406) sobre mantell blanc, i tenia com a finalitat la protecció de les vídues orfes i la defensa de la religió. El rei Alfons V el Magnànim va reformar aquesta orde, en què els cavallers haurien de donar de menjar a cinc pobres, vestir-se de blanc i posar-se la divisa certs dies, sobretot en les festes de la Verge (Dormer, 1683: 185).

La vinculació de Roig amb la família reial explica que fos ben possible que el rei Alfons el Magnànim hauria pogut facilitar al metge valencià la insígnia de

⁷ El llir s'explica com a símbol de la virginitat i puritat de Maria i és un atribut iconogràfic que apareix en els gravats del Tema *Tota pulchra*, com ara la mateixa portada de l'*Spill* de 1531, a imitació del *Liber de conceptu virginali*, de 1518, imprès a València, en què apareix la Verge envoltada dels atributs: *civitas Dei, turris davidica, sicut lilium inter spinas* (Cant. 2, 2 i tema de l'*Spill*)...Gabriel, l'àngel de l'Anunciació, es presenta ben sovint en la iconografia amb un llir en la mà, com a símbol de l'amor pur i virginal (Biedermann, 1989: 271). En la tradició bíblica, l'assutzena és símbol d'elecció, promesa d'immortalitat i salvació (Chevalier, 1986: 652), pureza, i apareix ben sovint en un vas o gerra, com a símbol també del principi femení (Cirlot, 1991: 92). La gerreta es representa amb tres flors que simbolitzen la triple virginitat de Maria: *Virgo ante partum, in partu, post partum*. Al nord dels Alps, França, el llir simbòlic no està en mans de l'àngel, sinó que s'erigeix com un ciri perfumat dins un vas de cristall, als peus de la Verge (Reau, 1957: 183-184). Hem d'al·ludir també a tota una tradició iconogràfica de la Verge amb l'atribut del llir, vinculat a València, com és la imatge de la Verge del Cor de la Catedral que es va executar el 1458 com a *Alma Sedes Valentinae* i porta en la mà dreta la vara de lliris o assutzenes i l'infant en la part esquerra (Alejos Morán, 1993: 108).

⁸ En l'edició de Miquel i Planas a l'*Spill* (1929-1950) no s'al·ludeix a la Confraria de la Seu i només s'interpreten els dos blocs textuais que ara estudiem a partir de la referència a l'Orde de la Gerra.

l'Orde de la Gerra. A més a més pensem que Jaume Roig era metge de l'esposa del Magnànim, la reina Maria, a qui va assistir en la malaltia que la va emmenar a la mort, en data del 4 de setembre del 1458, com es documenta al *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* (Sanchis Sivera, 1932: 201). La reina va demanar ser soterrada en la Trinitat amb hàbit de santa Clara (Sales, 1761: 36; Benito Goerlich, 1998: 53). El seu sepulcre, que es conserva al monestir, exhibeix en la part frontal tres escuts en forma circular, les armes d'Aragó, Sicília i Castella (Riquer, 1983: 561, II; Benito Goerlich, 1998: 54), que presenten la composició del revers del segell per a la concessió d'indulgències per a les obres del monestir, amb matrius de l'argenter Garcia Gomis (Mateu Llopis, 1958: 226). Als extrems dret i esquerre del sepulcre destaquen un llir amb tres talls i una gerra sobre trèbols, ressaltada d'un griu⁹, com a símbol dels partidaris de l'Orde de la Gerra:



Sepulcre de la reina Maria (convent de la Trinitat) (fotogr. Anna I. Peirats).

D'aquestes breus notes, podem concloure que els versos que inicien la darrera part del *Llibre IV* de l'*Spill* vinculen el protagonista dedicat a la vida contemplativa a dues agrupacions religioses: la Confraria de la Seu i l'Orde de

⁹ Sobre la iconografia que es fa palesa al sepulcre de la reina Maria, veg. l'article de A. Van de Put (1917: 209-217) citat *apud* Riquer (1983: 561). La simbologia del griu, del ll. *GRYPHUS*, correspon a una imatge documentada en heràldica i consisteix en un animal que té la part superior d'ànguil·la i la resta de lleó, en les dues espècies del qual es pinta rampant. La tradició heràldica llegendària atribueix l'origen del griu a la deessa Palas, qui portava escolpits sobre el seu escut uns grius, per guardar-se dels falsos llloadors, alhora que representava la força i la velocitat (De Garma, 1753: 226).

la Gerra, ambdues directament relacionades amb Jaume Roig, bé per via familiar, bé per privilegis reials. D'aquesta manera, i com a conseqüència del coneixement cultural documentat de les dues ordes adreçades als més necessitats, els sacerdots malalts o les vídues orfes i la defensa de la religió, els dos blocs textuais que constitueixen la *dilatatio* d'una introducció temàtica anterior, en què el subjecte líric anuncia una vida dedicada a l'exaltació mariana, han de separar-se mitjançant un punt gràfic en la transcripció del text, per tal com al·ludeixen a dues realitats històriques de la ciutat de València, amb ordenacions, obligacions i beneficis particulars¹⁰.



Detall del símbol de l'Orde de la Gerra ressaltada del griu (esq. del sarcòfag)
(fotogr. Anna I. Peirats).

¹⁰ Agraesc al rvd. Salvador Vázquez, de la Catedral de València, l'ajuda que m'ha facilitat en la consulta de les *ordinacions* de la Confraria de la Seu; i al dr. Albert Hauf, el seus consells en la preparació d'aquestes notes. L'article compta amb el suport del projecte d'investigació PB 98-1193-CO3-02 del MEC, que es duu a terme al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València.

BIBLIOGRAFIA

- (1434): *Capítols, ordinations e obligations de la loable confraria de la Verge Maria, de la Insigne Seu de València* [Arxiu Cat., Sign. 311].
- ALEJOS Morán, A. (1993): «La Virgen del Coro de la catedral». Primer Congreso de Historia del Arte Valenciano. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, pp. 107-113.
- BENITO Goerlich, D. (1998): *El real monasterio de la Santísima Trinidad*. València: Consell Valencià de Cultura.
- BIEDERMANN, Hans (1989): *Diccionario de símbolos*. Barcelona: Paidós.
- CHABAS, R. (1905): *Spill o llibre de les dones*. Barcelona: L'Avenç.
- CHABAS, R. (1997): *Índice del archivo de la catedral de Valencia*. València: Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.
- CHEVALIER, J. (1986): *Diccionario de los símbolos*. Barcelona: Herder.
- CIRLOT, J. E. (1991): *Diccionario de símbolos*. Barcelona: Labor.
- DE GARMA, F. X. (1753): *Adarga catalana, arte heráldica y prácticas reglas del blasón*. Barcelona. [reimpr. València: Librerías París-Valencia, 1997].
- DORMER, F. (1680): *Progresos de la historia en el Reino de Aragón*. Zaragoza.
- ESCOLANO, G. (1878): *Décadas de la historia de Valencia*. València: Terraza, Aliena i Cia. eds.
- LORENZO Villanueva, J. (1902): *Viaje literario a las Iglesias de España*. Madrid: Impresor de la Real Academia de la Historia. 2 vls. [reimpr. de l'ed. de Madrid, 1803].
- MATEU Llopis, F. (1958): «Sello del monasterio de la Trinidad de Valencia fundado por la reina doña María». València: ACCV.
- MIQUEL I PLANAS, R. (1929-1950): *Spill o llibre de consells*. Barcelona: Orbis. 2 vls.
- REAU, L. (1957): *Iconographie de l'art chrétien*. París: Presses Universitaires de France.
- RIQUER, M. de (1983): *Heràldica catalana des de l'any 1150 al 1550*. Barcelona: Quaderns Crema. 2 vls.
- ROIG, J. (1460): *Spill. Ms. 4806 Vat. Lat.*
- SANCHIS Sivera, J. (1932): *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*. Valencia: Acció Bibliogràfica valenciana.
- TEIXIDOR, J. (1895): *Antigüedades de Valencia*. Valencia: Librerías París-Valencia. vl. 2.
- VAN DE PUT, A. (1917): «A note upon the tomb of Mary, consort of Alfonso V». *Anuari heràldic*, 1, p. 209-217.